

СЕКЦІЯ 3 ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ

УДК 378.1:615.825

Белоусова Н.В.,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту туризму
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОХОДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ «РЕАБІЛІТАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ»

У статті висвітлена проблема надання реабілітаційних послуг різним інклюзивним групам людей з різними нозологіями в українському суспільстві. Визначені основні причини збільшення кількості людей з інклюзією, і, насамперед, людей з інвалідністю. Запропонована модель реабілітаційної географії, до складу якої входять основні форми надання реабілітаційних послуг: рекреація, адаптація, професійна або комплексна допомога.

Ключові слова: реабілітаційна географія, інклюзія, нозології, реабілітант, суспільство, інклюзивні групи.

В статті освещена проблема предоставления реабилитационных услуг различным инклюзивным группам людей с разными нозологиями в украинском обществе. Определены основные причины увеличения количества людей с инклюзией, и, в первую очередь, людей с инвалидностью. Предложена модель реабилитационной географии, в состав которой входят основные формы предоставления реабилитационных услуг: рекреация, адаптация, профессиональная или комплексная помощь.

Ключевые слова: реабилитационная география, инклюзия, нозология, реабилитант, общество, инклюзивные группы.

Bielousova N.V. THEORETICAL ASPECTS OF ORIGIN AND USE OF THE CONCEPT "REHABILITATION GEOGRAPHY"

The article highlights the problem of providing rehabilitation services to various inclusive groups of people according to different nosologies in Ukrainian society. The main reasons for increasing the number of people with inclusion, and, above all, people with disabilities are determined. A model of rehabilitation geography is proposed, which includes the main forms of rehabilitation services: recreation, adaptation, professional or complex assistance.

Key words: rehabilitation geography, inclusiveness, nosology, rehabilitant, society, inclusive groups.

Постановка проблеми. Враховуючи інтенсивність розвитку світового та зокрема українського суспільства у рамках туристичної індустрії, необхідно зазначити, що контингент потенційних туристів складають не тільки звичайні пересічні клієнти, а й ті категорії людей, які входять до складу так званих інклюзивних груп, зокрема люди з інвалідністю різних нозологій і вікових категорій. Характерною рисою статистичного моніторингу туристичних потоків є те, що з кожним роком чисельність інклюзивних туристів стає все більшою. Особливої уваги для організації і пропозиції туристичної подорожі потребують люди з інва-

лідністю (сліпі, глухонімі, спінальники, хворі на ДЦП та ін.).

Кожна з нозологій має свою методiku соціальної поведінки, медичні показники лікування та особливості адаптації, перелік рекреаційних територій, які мають (або мали) природно-рекреаційний ресурс та чітко прописані рекомендації щодо їх застосування.

В Україні такі норми, положення, рекомендації існують з 70-х років ХХ сторіччя і конструктивних змін не мають до тепер, хоча відбуваються суттєві перетворення у суспільстві. Останні уточнювальні документи були опубліковані у червні 2017 року у вигляді Закону «Про туризм та курорти» [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальний аналіз наукової літератури на тему «Туризм» свідчить про невелику кількість робіт теоретичного характеру, серед яких можна виділити праці В.І. Азара, М.Б. Біржакова, Л.Н. Захарової, В.А. Квартального, Н.Г. Кобиляцького, Л.І. Лубишева, В.Д. Паначева, А.А. Терентьева та ін. Однак вищеназвані автори розглядають як соціальний інститут структури, що мають безпосереднє відношення до туризму – спорт (до складу соціального інституту спорту входить спортивний туризм), соціальний захист (до складу інституту соціального захисту входить реабілітаційний туризм), освіту (до складу інституту освіти входить дитячо-юнацький туризм), окремо реабілітацію чи медичну допомогу.

У суміжних областях науки (педагогіці, фізичній культурі, спорті, медицині) активно розробляються напрямки освітнього та оздоровчого туризму: І.А. Дроги, А.А. Остапеч-Свешніков, Л.Г. Рубис, С.А. Сергеева та ін. Слід також зазначити наявність робіт з соціології управління та економіки туризму – О.В. Арістова, Н.І. Ільїна, Г.М. Малишева та ін.

Впродовж останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема, С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Н. Софій, І. Ярмошук та ін. присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення осіб з особливими потребами до навчання в освітніх закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Значні зміни у розвитку географії туризму в Україні спостерігаються із середини 90-х років ХХ ст. та початку ХХІ ст. Це пов'язано насамперед із захистом докторських дисертацій М.П. Крачила, О.О. Бейдика, О.О. Любіцевої та низки кандидатських дисертацій, а також виходом фундаментальних монографічних видань (Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування; Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) та регіональних монографічних видань (Павлов В.І., Черчик Л.М. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи).

Питання розвитку та функціонування санаторно-курортних та оздоровчих підприємств досліджено у працях таких вітчизняних та закордонних науковців, як Т.І. Ткаченко, О.О. Любіцева, В.І. Стафійчук, П.Ф. Коваль,

Н.О. Алешугіна, Г.П. Андреева, Р.Н. Богадурова, А.В. Колеснік, Н.М. Влащенко та ін.

Треба зазначити, що спостерігається помітна активізація туристичних досліджень, розвивається географія туризму як наука та навчальна дисципліна (точніше, комплекс географічних дисциплін туризмологічного спрямування).

Постановка завдання. Спираючись на тематику статті, необхідно акцентувати увагу на тому, що метою даного наукового дослідження є теоретичне обґрунтування поняття «реабілітаційна географія» як інтеграційного напрямку у географії, який консолідує всі форми, методи та прийоми реабілітації людей різних інклюзивних груп з різними нозологіями та формами інклюзії. У зв'язку з цим, основними завданнями наукової роботи з даної тематики є: обґрунтування необхідності впровадження нового терміну «реабілітаційна географія»; висвітлення форм, методів і підходів до проблеми надання професійної допомоги людям з інклюзією, особливо людям з інвалідністю різних нозологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реабілітація людини сприймалась і досі часто сприймається в українському суспільстві як окремо сформований напрям оздоровлення, метою якого було конкретно визначена процедура: медична, рекреаційна, оздоровчо-лікувальна чи психологічна. В окремих випадках ці напрями поєднувались, якщо для цього існували певні матеріально-технічні та відповідні природно-рекреаційні ресурси. Навіть за кордоном медичну реабілітацію розглядають як окрему галузь, яка поєднує у собі медичне втручання за допомогою допоміжних факторів.

Тому досить закономірним стало питання своєчасної допомоги реабілітанту за допомогою розробки нової концептуальної моделі реабілітації для людей різних інклюзивних груп і нозологій. На фоні такої потреби були проаналізовані попередні наукові розробки, визначення, концепції, щодо адаптивності людей з інклюзією, і запропоновано нове поняття «реабілітаційна географія», з подальшим обґрунтуванням концептуальної моделі.

Наше бачення сутності реабілітаційної географії як науково-теоретичної і практичної основи розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму (далі – ІРСТ), представлене у вигляді блок-схеми на рис. 1.

Ми розглядаємо **реабілітаційну географію** як напрям географічної науки, який передбачає інтеграцію основних реабілітаційних складових природного та антропогенного характеру для відновлення емоційного, фізичного, психологічного стану людини, шляхом комплексного підходу до вирішення питань інклюзивної реабілітації у вигляді соціально-психологічної, медичної, фізіологічної (оздоровчо-лікувальної) та рекреаційної допомоги різними видами інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму.

Основними формами надання інклюзивної допомоги у рамках реабілітаційно-соціального туризму є:

– **рекреація** – використання курортно-рекреаційних (оздоровчо-лікувальних) природних та рекреаційно-туристських ресурсів для відновлення фізичних сил і психоемоційного стану людини;

– **адаптація** – пристосування людини з інклюзією до особливостей існування та життєдіяльності у рамках окремо взятого суспільства своєї країни, а також здатність пристосовуватись до суспільств інших країн. Дана форма реабілітації може бути як конкретною (допомога психолога, психотерапевта, реабілітолога, працівника професійної освіти, спеціаліста туристичної сфери і т.і.), так і комп-

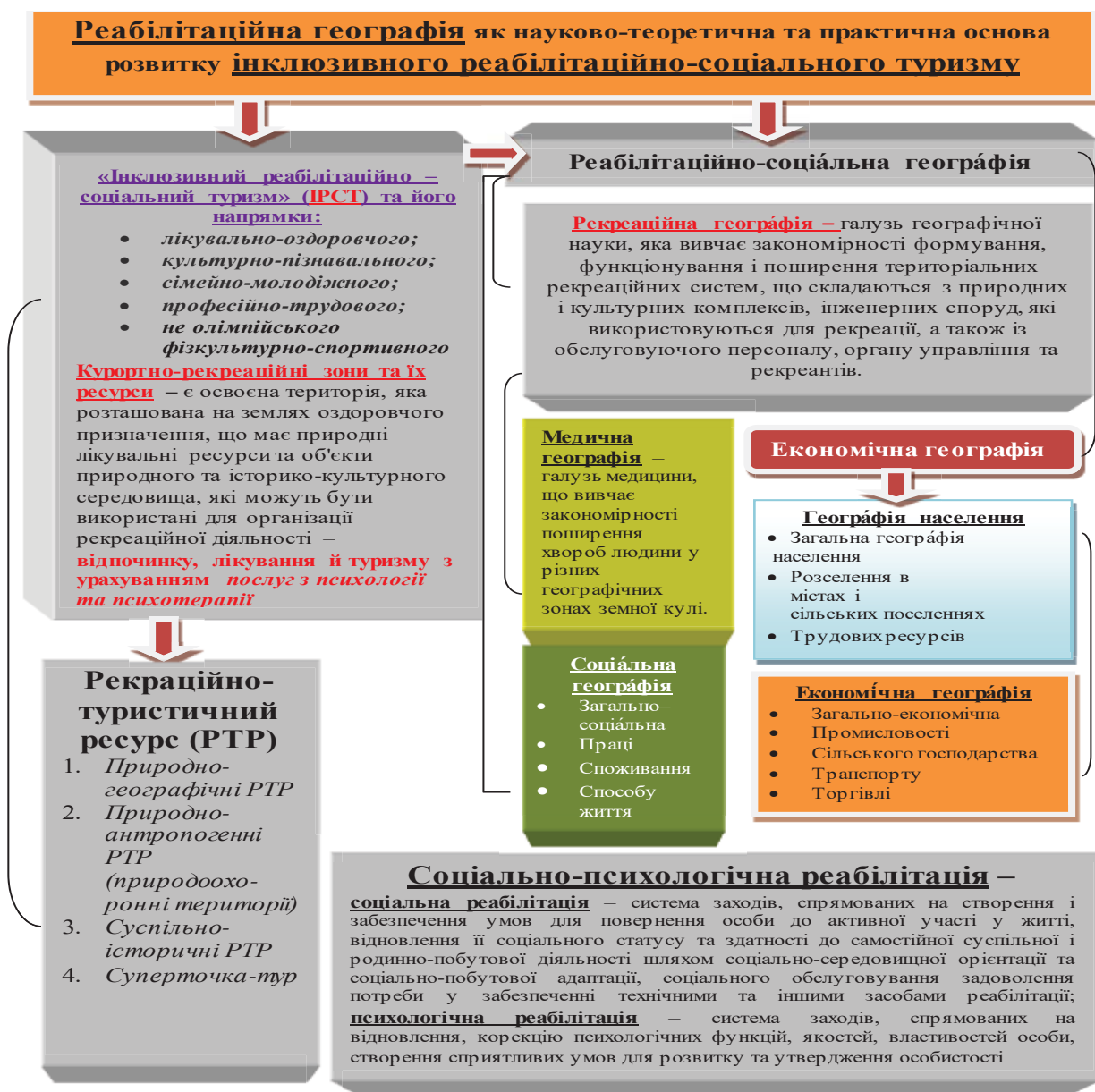

Рис. 1. Блок-схема реабілітаційної географії як науково-теоретичної та практичної основи розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму (ІРСТ) (виконана автором)

лексною (складається з декількох перелічених позицій);

– **соціально-психологічна реабілітація** – цілеспрямована професійна допомога (медична, психологічна, психотерапевтична, комплексна), яка покликана надати вузько спеціалізовану або комплексну послугу, направлену на відновлення фізичних і духовних сил, а також психоемоційного стану реабілітанта. Нагадаємо, що під *соціальною реабілітацією* розуміють забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації; *психологічна реабілітація* – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та становлення особистості.

Одним з сегментів соціального туристичного ринку, який найбільш динамічно розвивається є доступний туризм або, як його часто називають – інклюзивний (інвалідний) туризм.

Якщо інвалідний туризм розглядається як вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з обмеженими фізичними можливостями, то інклюзивний туризм (фр. Inklusif – який включає у себе, лат. Include – роблю висновок, включаю) – процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для всіх, у плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб усіх людей, у тому числі, інвалідів, людей похилого віку, їхніх опікунів і членів сімей, людей з тимчасовими обмеженими можливостями, сімей з маленькими дітьми [1, с. 275-280].

В українській інтерпретації до інклюзивних туристів відносять не тільки людей з інвалідністю, але й військових, які перебували у зоні АТО, чорнобильців, тимчасових переселенців зі сходу

України, вагітних жінок, дітей з багатодітних сімей та ін. (рис. 2) [2, с. 275-280].

Основними напрямками діяльності інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, як компонентної реабілітаційної географії, є: лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, сімейно-молодіжний, професійно-трудоий, не олімпійський фізкультурно-спортивний вид.

Розвитку перелічених напрямів передують наявність природно-рекреаційних ресурсів у вигляді курортно-лікувальних зон, розташованих на землях оздоровчого призначення, які мають природні лікувальні ресурси та об'єкти природного та історико-культурного середовища та можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності – відпочинку, лікування і туризму, з урахуванням послуг з психології та психотерапії і могли б задовольнити потреби у наданні професійних оздоровчо-відновлювальних послуг.

Зважаючи на туристичну направленість використання природної і антропогенної ресурсної бази, необхідно зазначити значні можливості розвитку туристсько-рекреаційних ресурсів, як складової курортно-рекреаційного потенціалу і реабілітаційної географії у цілому. Під рекреаційно-туристичними ресурсами (РТР) розуміється:

1. **Природно-географічні РТР** – природно-географічні території чи об'єкти, які використовуються чи можуть бути використані у туристичній діяльності для людей з інклюзією (заповідники, урочища, фації і т.д.);

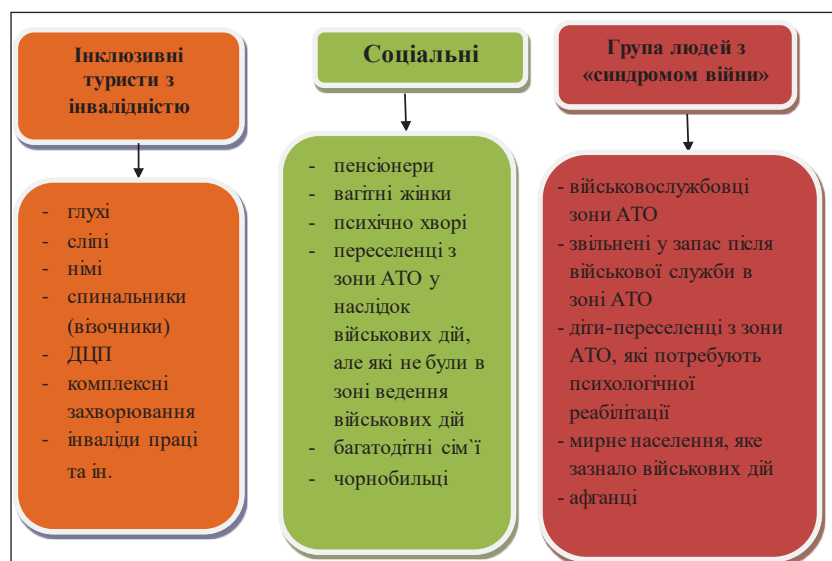

Рис. 2. Схема класифікації груп інклюзивних туристів (побудована автором)

2. **Природно-антропогенні РТР (природоохоронні території)** – це природно-заповідні (природоохоронні) території, створені людиною заради збереження природної різноманітності, неповторності рослинного та тваринного світу, з метою наукового обґрунтування чи дослідження, навчально-виховної роботи, оздоровчої і психоемоційної рекреації (заказники, дендрологічні парки, пам'ятки садово-паркового мистецтва і т.д.);

3. **Суспільно-історичні РТР** – території, об'єкти чи комплекси, які створені людиною заради збереження історико-культурної спадщини, традицій, мовності, краєзнавчих особливостей українського народу тощо (історичні міста (місця), меморіальні комплекси, музеї, сакральні об'єкти, архітектурні споруди, містобудівні особливості і т.і.);

4. **Суперточка-тур** – це територія, на якій щільно розташована значна кількість об'єктів природного, антропогенного, суспільно-історичного значення, які можуть бути використані під час розробки маршруту туристичної подорожі, як комплексне реабілітаційно-географічне ядро.

Також реабілітаційна географія включає соціально-економічні аспекти, до яких відносимо:

Медицину географію – галузь медицини, що вивчає закономірності поширення хвороб людини у різних географічних зонах земної кулі;

Соціальну географію, до складу якої входить географія праці, загальносоціальна географія та географія споживання, проблеми сучасного способу життя людей;

Економічну географію, як-то: географія промисловості, сільського господарства, торгівлі, транспорту та загальноекономічні аспекти розвитку соціуму;

Географію населення – яка вивчає і досліджує розселення населення у містах і сільських поселеннях, особливості трудових ресурсів і загальні суспільно-економічні закономірності.

Блок суспільно-економічних складових географії дає можливість оцінити реальну картину потенціального використання серед населення реабілітаційних послуг з урахуванням наявного потенціалу.

Висновки з проведеного дослідження. На даний момент інклюзивна реабілітаційно-соціальна допомога є однією з найбільш неохоплених ніш українського туристського ринку. Тому актуальним є процес всебічного вивчення причин і факторів збільшення кількості людей, які відносяться до інклюзивних груп і доречним обґрунтування теоретико-методологічної бази з новими підходами, методами та прийомами роботи у туристичній сфері.

Думка про створення нового напрямку у географії, який ми назвали «реабілітаційна географія», виникла внаслідок цілої низки подій останніх років і змін у суспільстві: збільшення кількості людей з інвалідністю внаслідок військових дій на сході України, розширення спектру інклюзивних нозологій внаслідок зниження рівня життя українців (низький рівень доходів та високі витратні показники), відсутність збалансованого харчування, шкідливі звички, погіршення якості питної води та екологічна нестабільність. Все це призвело до дестабілізації якості життя пересічного українця. Завдання науковців і фахівців різних соціальних сфер надати кваліфіковану та своєчасну допомогу доступними засобами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bielousova N.V. Inclusive tourism as a segment of the economy of Ukraine World. Scientific extent: Collection of scientific articles. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. 424 p. (p. 275-280);

2. Загальне положення про санаторно-курортний заклад: Постанова Кабінету міністрів України від 11 липня 2001 р. №805. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-п>;

3. Про курорти: Закон України зі змінами, внесеними згідно із Законом №3370-IV (3370-15) від 19.01.06, ВВР, 2006, №22, ст. 184. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.